

Принципи макроекономічної оцінки соціального капіталу

Запропоновано методичні підходи до здійснення якісної оцінки соціального капіталу на макроекономічному рівні, що базуються на основі визначення комплексних індексів соціального капіталу. Запропоновані підходи до оцінки рівня соціального капіталу дозволили виявити та врахувати найбільш суттєві стимулюючі та дестимулюючі індикатори, що розкривають сутнісно-змістовну основу соціального капіталу, а також визначити ступінь їх впливу на загальний рівень соціального капіталу в країні. Представлено порівняльну оцінку рівня соціального капіталу досліджуваних країн та визначено залежність їх економічного розвитку від рівня соціального капіталу за допомогою проведення кореляційно-регресійного аналізу, що підтверджує причинно-наслідковий зв'язок та вплив накопиченого в країні соціального капіталу на її економічний розвиток.

Ключові слова: соціальний капітал, кореляційно-регресійний аналіз, дестимулюючі індикатори, стимулюючі індикатори.

Однією з провідних проблем формування соціально орієнтованої ринкової економіки в Україні є подальше наукове обґрунтування альтернативних варіантів рішень, які приймаються у сфері регулювання соціально-економічних відносин, що потребують комплексної оцінки соціального капіталу. Посилення уваги до концепції соціального капіталу не лише у вітчизняній, а й у світовій економічній думці потребує оцінки даного виду капіталу на різних ієрархічних рівнях управління. Враховуючи неоптимальні форми та розміри соціального капіталу в Україні, необхідно посилити значення та роль держави в його формуванні та розвитку. В даній роботі ми спробуємо визначити, яким чином можливо емпірично використати концепцію соціального капіталу для більш глибокого розуміння та регулювання соціально-економічного розвитку України.

Окремі принципи оцінки соціального капіталу розглянуті в працях вчених Г. Лоурі, Р. Д. Патнема, М. Скіфа, Р. Берта, П. Бурдье, Дж. Коулмена, Н. Ліна, Ф. Фукуями, Д. Нараян, М. Вулкока, А. Портеса, Дж. Сенсенбренера та ін.

Формування соціального капіталу пов'язане зі змінами в соціальних відносинах та мережах. Здатність до накопичення соціального капіталу є не індивідуальною властивістю особистості, а залежить від мережі соціально-економічних відносин особистості [1]. Аналіз науково-методичних підходів до оцінки соціального капіталу дозволяє зробити висновок про те, що вони більшою мірою орієнтовані на мезоекономічний рівень. Макрорівнева оцінка соціального капіталу потребує подальших досліджень. З цих позицій нами була поставлена наступна мета: на основі узагальнення існуючих підходів до оцінки соціального капіталу здійснити вимір його рівня на національному рівні.

Оцінка рівня соціального капіталу є достатньо складною задачею, котра потребує особливого підходу та ретельно відібраних інструментів, адаптованих до сучасних умов розвитку національної економіки [2; 3]. Одна з причин такої складності полягає у відсутності можливості зіставлення одиниць виміру всіх досліджуваних складових показників. Тому необхідно здійснювати оцінку рівня соціального капіталу таким чином, щоб індивідуальні особливості складових показників не змогли вплинути на кінцеву оцінку рівня соціального капіталу, тобто

зіставлення необхідно проводити не за абсолютними показниками, а на основі їх можливої відносної варіації.

Складність отримання комплексної оцінки соціального капіталу пов'язана перш за все з тим, що соціально-економічна діяльність, процеси формування соціального капіталу охоплюють багато різних процесів і не виражені одним узагальненим показником. Зазначимо також, що в науковій літературі існує думка (цілком обґрунтована), що комплексна оцінка соціально-економічних процесів, та, як наслідок, і соціального капіталу не може мати кінцевого економічного змісту, є ірраціональною та виведеною штучно як математичне узагальнення часткових показників [10]. Незважаючи на це узагальнюючі комплексні оцінки соціально-економічних процесів є важливим інструментом діагностування стану економічних систем, обґрунтування оптимальних управлінських рішень на різних ієрархічних рівнях.

Таким чином, на наш погляд, інтегральний показник оцінки соціального капіталу на макрорівні повинен включати наступні основні показники, які характеризують: кримінальну ситуацію в країні; сімейний стан; рівень стратифікації населення; рівень довіри, цінностей в суспільстві.

Всі показники, які оцінюють рівень соціального капіталу, можливо поділити на два класи: показники-стимулятори; показники-дестимулятори. Показники-стимулятори складаються з вихідних показників, значення яких здійснюють стимулюючий вплив на рівень формування та використання соціального капіталу, тобто позитивно пов'язані з кількісною оцінкою якості характеристики, що аналізується. Показники-дестимулятори включають показники, які здійснюють негативний вплив на характеристику, що аналізується, і тому вони мають назву – дестимулятори [10].

Інтегральний показник соціального капіталу:

$$I_j = \sum_{i=1}^m i_i W_i, \quad (1)$$

де I_j – j -й інтегральний показник соціального капіталу;

m – кількість часткових показників;

W_i – питома вага, з якою i -тий показник враховується при розрахунку інтегрального показника.

Комплексний показник соціального капіталу:

$$K = \sum_{j=1}^n I_j W_j, \quad (2)$$

де K – комплексний показник соціального капіталу;

n – кількість інтегральних показників;

W_j – питома вага, з якою j -тий показник враховується при розрахунку комплексного показника.

Для проведення якісного аналізу та оцінки рівня соціального капіталу, безумовно, необхідною є достатньо специфічна та достовірна інформація. Як вихідні дані для визначення i -тих складових показників соціального капіталу нами були обрані статистична інформація, приведена Державним комітетом статистики України, Всесвітнім банком, Комітетом європейської статистики, Transparency International, а також інформація з доповіді ООН «Про розвиток людського потенціалу», матеріали звіту Всесвітнього економічного форуму 2004-2005 рр. [4–9].

Інтегральний показник “кримінальна ситуація в країні” включає наступні показники: рівень злочинності, самогубств та корупції. Злочинність можна розглянути як один із наслідків недостатнього розвитку соціального капіталу, що проявляється через втрату традиційних моральних норм та формування прошарку осіб з антисуспільною орієнтацією поведінки [11].

Інтегральний показник, що характеризує родинний стан, включає наступні складові індекси: народжуваності, зареєстрованих шлюбів, розлучень, дітей, що народилися в незареєстрованому шлюбі. Норми родини утворюють соціальний капітал та водночас є вирішальним фактором для передачі соціального капіталу нащадкам. Такі фактори, як велика кількість розлучень, стрімке зростання кількості сімей, очолених самотніми жінками (з 11,2 % у 1990 р. до 21,1 % в 2006 р.), а також зниження показника народжуваності (з 1,844 в 1991 р. до 1,213 у 2006 р.) [7], – є достатньо негативними соціальними факторами економічного розвитку України. Зазначені тенденції розкривають зниження моральних цінностей та довіри в суспільстві, що свідчить про падіння довіри та рівня соціального капіталу в Україні.

Наступний інтегральний показник у структурі комплексного показника соціального капіталу – рівень доступу населення до засобів комунікації – складається з таких показників: кількість абонентів мережі Інтернет, кількість користувачів мобільними телефонами, кількість телевізорів, кількість абонентних квартирних телефонних мереж. Ця складова свідчить про щільність соціальних зв'язків та залучення до певних мереж, які є вагомими факторами накопичення соціального капіталу в країні.

Оцінка рівня соціального капіталу є неможливою без урахування рівня страфікації населення. Так, ступінь нерівності доходів розкриває рівень гостроти соціального конфлікту в країні. В соціально поляризованих країнах внесок у соціальний капітал відносно низький. Високий рівень корупції та державного регулювання економіки зменшують рентабельність будь-яких інвестицій – чи то в соціальний капітал, чи у виробництво. Тому для надбання людиною соціального капіталу мають значення і формальні (економічна свобода) і неформальні (корупція) соціальні інститути [12–14].

Так, наприклад, Дж. Стигліц, пояснюючи особливості динамік соціального капіталу в країнах СНД, ставить акцент на проблемі «розрваного контракту». На його погляд, саме даний фактор пояснює причину «ерозії соціального капіталу в країні» та, як наслідок, високого рівня насильства в суспільстві та мафіозного бізнесу. Він показує, що виникаюче різке розшарування на бідних та багатих призводить до ерозії та розпаду соціального капіталу, а це, своєю чергою, обумовлює несприятливий інвестиційний клімат [15, с. 2].

Трансформаційні процеси економіки України значно посилили економічне розшарування. А диференціація суспільства на окремі страти зменшує щільність соціальних взаємодій, рівень довіри в країні. За даними Держкомстату України співвідношення сукупних витрат 10 % найбільш та найменш забезпеченого населення становило 6,9 разу в 2005 р. [7], за даними Федерації профспілок України – 13 разів. Е. Лібанова називає співвідношення 12–15 разів, визначене гранично-критичне значення в світовій практиці – 10 разів. Зі збільшенням диференціації населення за рівнем доходів можуть виникати такі негативні наслідки, як: зростання соціальної напруги, соціальна дестабілізація, маргіналізація та депопуляція населення [16].

Таким чином, в Україні соціальний капітал відіграє важливу роль у вирівнюванні соціальних та економічних можливостей громадян та служить додатковим механізмом соціального страхування. Ці функції соціального капіталу певною мірою відповідають задачам держави у сфері соціальної політики.

Однак, щоб соціальний капітал виконував надалі таку роль, його розподіл серед населення має бути, як мінімум, більш рівномірним, ніж розподіл матеріального багатства. Інакше з фактора вирівнювання можливостей соціальний капітал може перетворитися на фактор поглиблення нерівності [14].

У відповідності із розробленим нами методичним підходом та на основі досліджень, здійснених методом експертних оцінок, проведемо порівняльний аналіз рівня соціального капіталу в Україні, Норвегії, Швеції, США, Росії (табл. 1). Проведене нами анкетування українських експертів, що мають наукові дослідження щодо сутнісно-змістовної основи соціального капіталу, дозволило визначити вагомість визначених індикаторів соціального капіталу в структурі комплексного показника.

При проведенні аналізу отриманих результатів необхідно врахувати деякі похибки оцінки: 1) отримані оцінки щодо рівня соціального капіталу мають разовий характер та відбивають тенденції інституціональних змін минулих років; 2) для дослідження були взяті окремі країни; 3) новизна досліджуваної тематики обґрунтувала відсутність оптимальної методики оцінки рівня соціального капіталу, яка б враховувала його багатоаспектну сутність; 4) обсяг вихідної інформації

Таблиця 1

Таблиця 1. Рівень соціального капіталу в Україні, Норвегії, Швеції, США, Росії

І і еаці еєє нї о³аєуї і аї еаї ³оаєо	Êðàĵ à					Ï è òí à áááá ³í òááðàèúí í âí í í êàçí èèà à òðòéòòð³ èí ì í èâèní í âí í í êàçí èèà ñí ò³àèúí í âí èàí ³òàèó
	Í í òááá³ý	Ø ááó³ý	ÑØ Á	Ð ñ³ý	Óèðàĵ à	
²í òááðàèúí èé í í êàçí èé ñí ò³àèúí í âí èàí ³òàèó «Êðè ì ³í í ááí í à ñèòòáò³ý â êðàĵ³» (0–1)	0,49	0,93	0,27	0,37	0,51	0,21
²í òááðàèúí èé í í êàçí èé ñí ò³àèúí í âí èàí ³òàèó «Ñ³í áéí èé ñòàí » (0–1)	0,61	0,42	0,69	0,51	0,52	0,17
²í òááðàèúí èé í í êàçí èé ñí ò³àèúí í âí èàí ³òàèó «Ðááí ù âí â³ðè, ò³í í í- ñòáé â ñòñí ³èúñòá³» (0–1)	0,83	1	0,65	0,06	0	0,24
²í òááðàèúí èé í í êàçí èé ñí ò³àèúí í âí èàí ³òàèó «Ðááí ù âí ñòóí ó í àñà- èáí í ý âí çàñí á³â èí ì óí ³èàò³» (0–1)	0,78	1	0,87	0,08	0,05	0,18
²í òááðàèúí èé í í êàçí èé ñí ò³àèúí í âí èàí ³òàèó «Ðááí ù âèí í í ³-í í ç ñòðàòèò³èàò³ ç í àñàèáí í ý» (0–1)	1	0,97	0	0,8	0,91	0,20
Êí ì í èâèní èé í í êàçí èé ñí ò³àèúí í âí èàí ³òàèó	0,7455	0,8808	0,4861	0,3541	0,3865	

* розраховано авторами за власною методикою за даними [4-9]

виявився недостатнім для повного аналізу рівня довіри, цінностей в суспільстві, оскільки не існує ідентичних даних за всіма досліджуваними країнами.

Проте ми вважаємо, що отримана інформація є достатньою для виявлення найбільш узагальнених тенденцій у формуванні соціального капіталу на макроекономічному рівні та особливостей впливу основних індикаторів на рівень соціального капіталу.

Відтак, результатом проведених нами досліджень є визначення запропонованого нами комплексного показника соціального капіталу. В Україні даний показник дорівнює 0,39, що значно нижче, ніж в інших країнах. Для більшої наочності представимо отримані результати у вигляді циклограми (рис. 1). Площа фігури на рисунку розкриває величину соціального капіталу. Так, з рисунку видно, що найбільший рівень соціального капіталу – в Швеції, найменший – в Росії.

Потенційно в Україні соціальний капітал може бути збільшений за рахунок підвищення довіри в суспільстві, доступу до комунікації та уваги до основних складових такого індикатора соціального капіталу, як сімейний стан. Найбільший показник соціального капіталу в Швеції (0,89), однак високий рівень розлучень, низький рівень реєстрації шлюбів, а також висока частка позашлюбних дітей призводять до того, що такий індикатор соціального капіталу, як сімейний стан, в Швеції є найнижчим. Цікавим фактом є те, що в досліджуваних нами країнах з високим рівнем економічного розвитку достатньо високою є частка дітей, які народжені в незареєстрованому шлюбі у 2005 р. (США – 48%, Норвегія – 47%). А в Україні та Росії – 21,4% і 30% відповідно [6].

Країни з високим рівнем соціального розвитку, як, наприклад, Норвегія, котра визнана ООН шостий рік поспіль найкращою країною в світі для життя людини, мають достатньо невелику кількість зареєстрованих шлюбів у 2005 р.: Норвегія – 5,3 шлюби на 1000 осіб населення, а Швеція – 4,36 відповідно. Даний факт можна пояснити високим поширенням консенсуальних шлюбів у цих країнах, що свідчить про недостатній рівень довіри в суспільстві [8].

Перспективним напрямком досліджень у сфері соціальної політики України має стати вивчення факторів формування національного соціального капіталу як необхідної передумови прискорення соціально-економічного розвитку. Тож важливо не лише проаналізувати напрямки інституційного розвитку в нашій країні, але й розробити методи дослідження ролі соціального капіталу як фактора економічного зростання.

Так, можна передбачити, що подальше вивчення національного соціального капіталу дозволить виявити причини відмінності розвитку економік держав з різними базовими соціальними цінностями. Виявлення закономірностей обороту

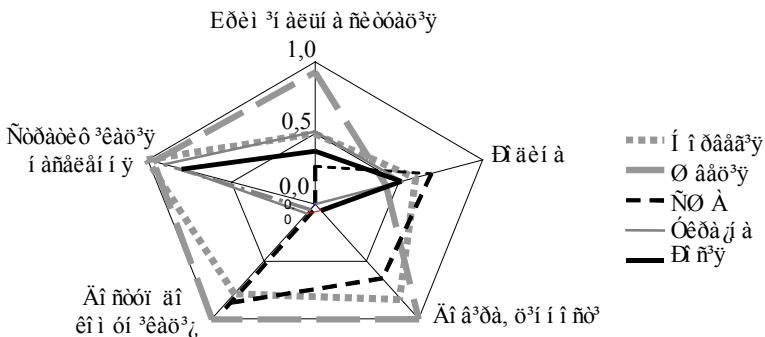

Рис. 1. Аналіз рівня соціального капіталу в Україні за даними [4-9].

* розраховано авторами за власною методикою за даними [4-9].

соціального капіталу та дослідження інструментів його виміру – міждисциплінарна задача, котра не може бути вирішена винятково в межах інституціональної теорії та мережного економічного аналізу. Ключі до розв'язання зазначених задач перебувають на межах дії економіки, політики та соціології.

Вищезазначені факти сприяли виявленню впливу соціального капіталу на економічний розвиток держави. Інструментом даного етапу дослідження обрано кореляційно-регресійний аналіз. Вихідними даними для показника економічного розвитку взяті показники ВВП на одну особу населення досліджуваних країн – Норвегії, Швеції, США, Росії, України в 2005 р. (розрахований за паритетом купівельної спроможності), та місце досліджуваних країн у рейтингу глобальної конкурентоспроможності в 2005 р. За рівень соціального капіталу країни взятий розрахований комплексний показник соціального капіталу.

Приведене рівняння регресії (3) розкриває залежність між таким показником економічного розвитку, як ВВП на одну особу, та комплексним показником соціального капіталу досліджуваних країн (Норвегії, Швеції, США, Росії, України):

$$ВВП = 30,055 \times Ln(СК) + 44,305; R = 0,64, \quad (3)$$

де *ВВП* – ВВП на одну особу, тис. дол. США;

СК – комплексний показник соціального капіталу;

R – коефіцієнт кореляції.

Виходячи з оцінки коефіцієнта кореляції ($R = 0,64$), можна зробити висновок, що зв'язок між досліджуваними показниками є прямою, а щільність зв'язку значна. Рівняння регресії показує, як збільшиться середня величина ВВП на одну особу при збільшенні комплексного показника соціального капіталу на одиницю власного виміру.

Залежність між місцем досліджуваних країн (Норвегії, Швеції, США, Росії, України) в рейтингу глобальної конкурентоспроможності та комплексним показником соціального капіталу охарактеризуємо наступним рівнянням:

$$Мксп = 0,8222 \times СК - 0,1644; R = -0,77, \quad (4)$$

де *Мксп* – місце досліджуваної держави в рейтингу глобальної конкурентоспроможності.

Коефіцієнт кореляції ($R = -0,77$) показує, що зв'язок між досліджуваними показниками обернений, оскільки при збільшенні соціального капіталу зменшується порядкове місце в шкалі конкурентоспроможності, а власне конкурентоспроможність держави відповідно збільшується. Щільність зв'язку між досліджуваними показниками є значною.

Проведений кореляційно-регресійний аналіз підтверджує причинно-наслідковий зв'язок та вплив накопиченого в країні соціального капіталу на її економічний розвиток. Представлені дані про вигоди доступу до соціального капіталу змушують враховувати соціальний капітал у процесі розробки державної соціальної та економічної політики, зокрема при розв'язанні проблем бідності та соціально-економічного захисту населення, які частково і передбачають потенціал доступу населення до соціального капіталу.

Вищенаведене дослідження підтверджує, що необхідними є розвиток довіри в суспільстві, підтримка високих соціальних норм та цінностей, недопущення розширення населення за економічними, національними, освітніми, релігійними ознаками, а також недопущення розвитку соціальних дисфункцій суспільства. Аналіз

та дотримання зазначених основних індикаторів формування соціального капіталу сприятимуть досягненню сталості економічного розвитку держави. Особливу роль соціальний капітал відіграє не лише в забезпеченні ефективності економічного розвитку, але й у механізмі функціонування соціальних інститутів держави.

Запропонований нами спосіб оцінки рівня соціального капіталу дозволить виявити найбільш суттєві стимулюючі та дестимулюючі індикатори, а також визначити ступінь їх впливу на загальний рівень соціального капіталу в країні.

Отримання комплексної оцінки соціального капіталу на основі системи показників з агрегуванням різних засобів якісного та кількісного аналізу включає елемент порівняння. Відтак, слід зазначити можливість перетворення комплексної оцінки соціального капіталу в порівняльну комплексну рейтингову оцінку соціального капіталу, наприклад, регіонів, держав.

Подальше використання комплексної оцінки рівня соціального капіталу також може бути: індикатором стану та інструментом аналізу, планування, регулювання державної та (або) регіональної соціальної, економічної політики; критерієм порівняльної оцінки рівнів соціального капіталу різних регіонів, областей, держав; показником ефективності раніше прийнятих управлінських рішень у сфері соціальної політики; однією з передумов вибору можливих потенційних стратегій соціально-економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Сысоев С. А. Основные подходы к исследованию социального капитала / С. А. Сысоев // Научные труды ДонГУ. – 2006. – Вып. 103-4. – С. 14-19. – (Серия «Экономическая»).
2. Колесникова С. К. Социальный капитал как фактор повышения конкурентоспособности российской экономики / С. К. Колесникова // Проблемы функционирования экономики: мат. IV науч.-практ. конф. молодых ученых. – Иркутск, 2006. – С. 85-88.
3. Колодій А. Ф. «Соціальний капітал»: зміст та евристична цінність концепції / А. Ф. Колодій // Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні [Тези наукової конференції. ЛНУ ім. І.Франка, філософський факультет, кафедра філософії. 13–15 грудня 2001 р.]. – Львів, 2001. – С. 54-55.
4. Данные отчета Internet World Stats. за 2005 год // Веб-ресурс: <http://www.fid.ru/museum/zal8/01/>.
5. Доклад о положении дел с коррупцией в мире, 2007 // Веб-ресурс: <http://www.transparency.org.ru/>.
6. Доклад ООН об индексе развития человеческого потенциала за 2005 г. // Веб-ресурс: http://hdr.undp.org/reports/global/2005/russian/pdf /presskit/HDR05_PKR_StatisticalData.
7. Соціально-економічна захищеність населення України, за матеріалами вибіркового обстеження // Веб-ресурс: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Eurostat. Population and social conditions. Labour markets // Веб-ресурс: http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?_pageid=0,1136184,0_45572595&_dad=portal&_schema=PORTAL
9. World Bank. How is social Capital Measured? // Веб-ресурс: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIAL-DEVELOPMENT/EXTTSOCIALCAPITAL/0,,content MDK:20>.
10. Пястолов С. М. Экономический анализ деятельности предприятий: учеб. уособ. / С. М. Пястолов. – М. : Академический проект, 2002. – 256 с.
11. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. А. Александрова. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 472 с.

12. Валентинов В. Л. Організаційні ефекти соціального капіталу: теоретичний аспект / В. Л. Валентинов // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2006. – № 1 (20). – С. 196–203. – (Серія «Економіка та менеджмент»).
13. Полицук Е. А. Социальный капитал и его роль в экономическом развитии / Е. А. Полицук // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2005. – № 1 – С. 10–17. – (Серія «Экономическая теория»).
14. Тихонова Н.Е. Социальный капитал как фактор неравенства // Общественные науки и современность. – 2004. – № 4. – С. 24–35.
15. Епанчинцев А. О. Возможности измерения социального капитала и его значение в приложении к современному российскому обществу / А. О. Епанчинцев // Веб-ресурс: <http://rspu.edu.ru/university/projects/cultural>
16. Лібанова Е. Соціальна стратифікація українського суспільства і передумови становлення середнього класу / Е. Лібанова // Нова політика. – 2002. – № 1. – С. 8-9.

Мишенін Е. В., Олейник Н. В. Принципы макроэкономической оценки социального капитала.

Предложены методические подходы к осуществлению качественной оценки социального капитала на макроэкономическом уровне, которые базируются на основе определения комплексных индексов социального капитала. Предложенные подходы к оценке уровня социального капитала позволили выявить и учесть наиболее существенные стимулирующие и дестимулирующие индикаторы, которые раскрывают сущностно-содержательную основу социального капитала, а также определить степень их влияния на общий уровень социального капитала в стране. Представлена сравнительная оценка уровня социального капитала исследуемых стран и определена зависимость их экономического развития от уровня социального капитала с помощью проведения корреляционно-регрессионного анализа, который подтверждает причинно-следственную связь и влияние накопленного в стране социального капитала на ее экономическое развитие.

Ключевые слова: социальный капитал, корреляционно-регрессионный анализ, дестимулирующие индикаторы, стимулирующие индикаторы.

Mishenin Ye. V., Oliynyk N. V. The principles of Macroeconomic Estimation of the Social Capital.

The methodical approaches have been offered to the realization of high-quality estimation of social capital at macroeconomic level, which are based on the foundation of determination of complex indexes of social capital. Offered approach near the estimation of the level of social capital have allowed to elucidate and take into account the most substantial stimulant and destimulant indicators which elucidate essence-rich in content basis of social capital, and also to determine the degree of their influence on the general level of social capital in the country. The comparative estimation of the level of social capital of the probed country has been presented and dependence of economic development of the country on the level of social capital by conducting cross-correlation regressive analysis which confirms causally-investigation connection and influence of the social capital accumulated in the country on its economic development has been determined.

Key words: social capital, cross-correlation regressive analysis, destimulant indicators, stimulant indicators.

Надійшло 19.08.2008 р.